

Kemiasta se alkoi

Uudessa sarjassa tutustutaan eri alojen vaikuttajiin, jotka ovat alkujaan kemian ammattilaisia.

Laboratoriosta parrasvaloihin

Tauno Palo

■ Kesällä 1932 laborantti Brännäs painoi Kemiällisen koelaitoksen oven takanaan kiinni viimeisen kerran, sillä uusi ura odotti. Minkä laboratorio menetti, sen valkokangas voitti: Suomi oli pian saava ainoan oikean filmitähtensä.

Pekka T. Heikura

Helsingin yliopiston orgaanisen kemian luennoilla istui 1920-luvulla tummakulmainen nuori mies, joka vaikutti kiinnostuneelta ja keskittyneeltä mutta samalla hieman tuskastuneelta. Professori **Niilo Toivosen** esityksen seuraaminen ei kansakoulupohjalta ollut helppoa.

Tauno Brännäs pyrki kuitenkin saamaan lisäeväitä vaativaan työhönsä ja kävi siksi kuuntelemassa akateemista opetusta. Hämeenlinnassa vuonna 1908 syntyneen nuorukaisen aiempi koulutus kun oli varsin vaatimaton: neljä luokkaa kansakoulua Helsingin Sörnäisissä.

13-vuotiaana Tauno oli pestautunut lähetiksi Katajanokalla sijainneeseen sotaministeriön taisteluvälineosastoon. Kun juoksupoikana uurastaminen alkoi kyllästyttää, hän sai vuonna 1923 siirron uuteen tehtävään: osaston kemialliseen laboratorioon.

Räjähenteitä kehittämään

Nuoren valtion tuore ministeriö oli päättänyt perustaa kemiallisen laboratorion vuonna 1919. Tehtävään palkattiin juuri asevelvollisuutensa suorittanut kemian opiskelija **Bertil Nybergh** (1896–1954), joka valittiin myös laboratorion johtoon. Kolme vuotta myöhemmin tarmokas Nybergh väitteli jo tohtoriksi.

Laboratorio toimi aluksi Hallituskatu

KAVA

Vuonna 1936 ensi-iltansa saanut Vaimoke teki 27-vuotiaasta Tauno Palosta kiintotähden Suomen elokuvataivaalle.

5:ssä yliopiston kemian laitoksen tiloissa, joista se vuonna 1921 oli siirretty Taivallahden ammusvarikon vartiotupaan. Seuraavana vuonna sotaministeriö vaihtoi nimensä puolustusministeriöksi, ja laboratorion tehtiin vuonna 1925 sen Kemiallinen koelaitos.

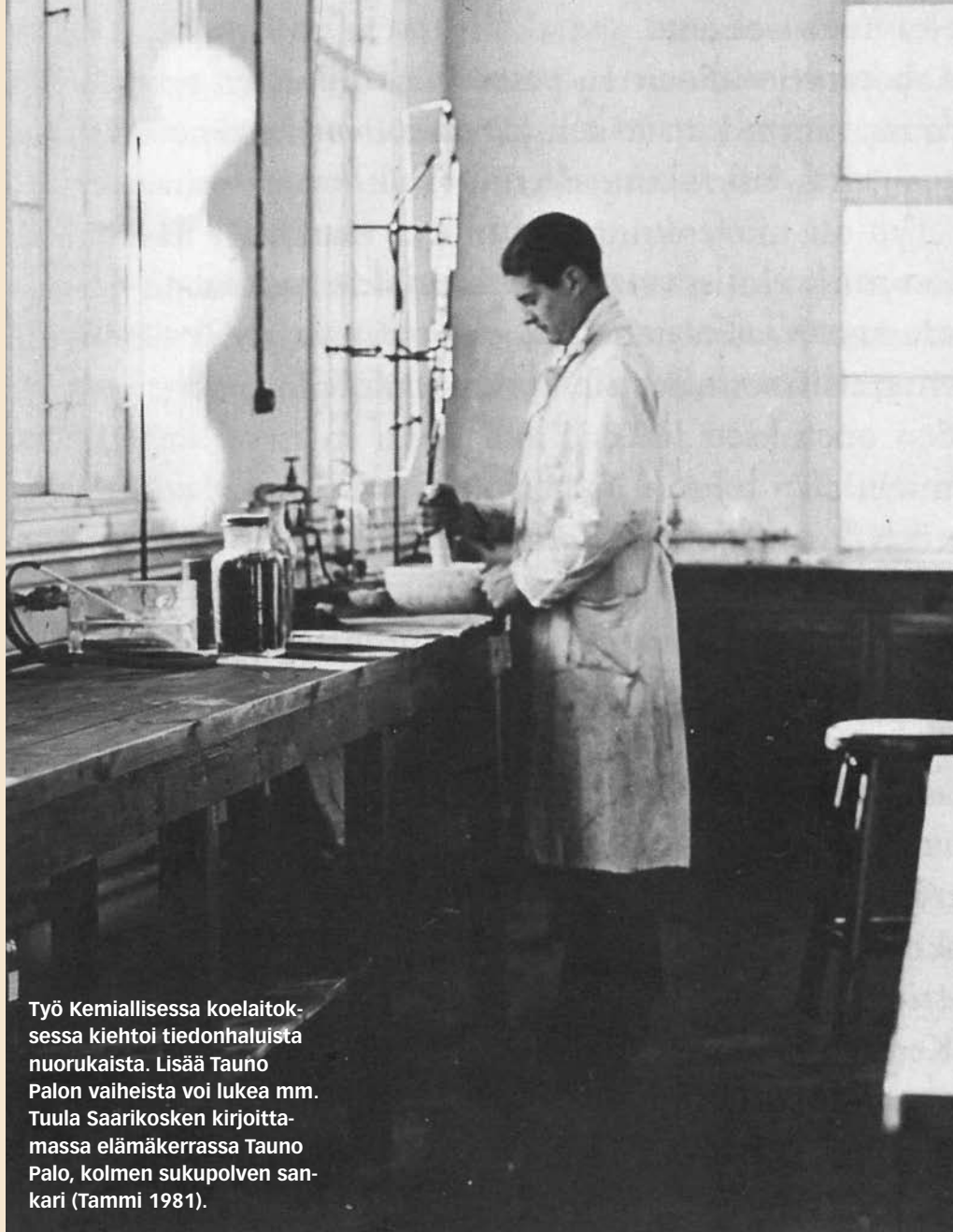
Vuonna 1929 laitos muutti uusiin tiloi-

hin Kaivopuiston edustalla sijaitsevaan Harakan saareen, jossa jo venäläisillä oli 1800-luvulla ollut ruutikellareita, ammusvarastoja ja kasarmeja. 1920-luvulla saari oli suojeluskuntien käytössä.

Samana vuonna 1929 määriteltiin myös koelaitoksen tehtävät. Sen tarkoituksena oli ”toimia käytännöllis-tieteellisesti tutkivana, kokeilevana ja kehittäväna puolustuslaitoksen elimenä kysymyksissä, jotka koskevat kemiallisen sodan tarpeita ja välineitä sekä muita kemian alaan kuuluvia sotatarvikkeita”.

Rakastettu Tauno Palo

- Syntyi 25.10.1908 Hämeenlinnassa, kuoli 24.5.1982 Helsingissä.
- 1923–1932 työssä puolustusministeriön Kemiallisessa koelaitoksessa.
- 1932–1973 näytteli Suomen kansallisteatterissa, jossa teki yli 300 roolityötä.
- Vuosina 1931–1961 esiintyi 65 pitkässä elokuvassa, joihin kuuluvat muun muassa Vaimoke, Kulkurin valssi, Kaivopuiston kaunis Regina, Niskavuori-filmatisoinnit, Rosvo-Roope, Tuntematon sotilas ja Tuli-punainen kyyhky.
- Tunnettiin erityisesti **Ansa Iksen** vastaanäyttelijänä; tähtiparin keskinäistä kemiaa valkokankaalla pidettiin ainutlaatuisena.
- Laulajana konsertoi ja levytti kymmeniä suuren suosion saaneita lauluja.
- Ensimmäinen vaimo **Sylvi Sakki** ja toinen puoliso **Kirsti Ortola** olivat myös näyttelijöitä, samoin kolme poikaa **Pertti**, **Martti** ja **Jukka-Pekka Palo**.

Työ Kemiallisessa koelaitoksessa kiehtoi tiedonhaluista nuorukaista. Lisää Tauno Palon vaiheista voi lukea mm. Tuula Saarikosken kirjoittamassa elämäkerrassa Tauno Palo, kolmen sukupolven sankari (Tammi 1981).

Kuva teoksesta Tauno Palo, kolme sukupolven sankari

Käytännössä laitoksessa kehitettiin ja testattiin räjähteitä. Saari oli kuitenkin niin lähellä kaupunkia, että suuria räjäytyskoikeita ei voitu tehdä eikä tärkeinä pidettyjä taistelukaasututkimuksiakaan.

Vakoihua ja palovammoja

Jännittävään laboratorioympäristöön pääsyt 15-vuotias Tauno Brännäs teki aluksi vaihtelevia töitä. Aivan ensimmäiseksi hän puhdisti välineitä ja pulloja. Vahvat pesuaineet olivat kuitenkin liikaa hänen käsilleen.

Jo kahden viikon kuluttua Brännäsiä alettiinkin kouluttaa preparaattoriksi, jonka tehtäviin kuului kemiallisten aineiden sekoittaminen kemistien käyttöön. Opin hän sai korkeakoulun käyneiltä esimiehiltään ja työtovereiltaan.

Työ oli pojasta haastavaa ja mielenkiintoista, joten hän viihtyi laitoksessa hyvin. Harakassa hän suoritti myös asevelvollisuutensa sen jälkeen kun alokasaika Santhaminassa oli ohi.

Varusmiesaikanaan vuonna 1929 nuorukainen pääsi näkemään läheltä, mitä on sotilaallinen tiedustelutoiminta. Yöaikaan laboratoriossa vierailut pääesikunnan valokuvaaja, luutnantti **Vilho Armas Pentikäinen** paljastui vakoojaksi.

Jukka Seppinen kertoo kirjassaan *Neuvostotiedustelu Suomessa 1917–1991*, kuinka Pentikäinen oli jo vuodesta 1923 käynyt laitoksessa kopioimassa huippusalaisia aluesuunnitelmia ja luovuttanut aineiston naapurimaan sotilasasiamiehelle. Kymmenen vuotta myöhemmin Pentikäinen onnistui loikkaamaan Neuvostoliittoon.

Tuskallisempikin muisto Brännäsille jäi hänen yhdeksästä vuodestaan laboratoriossa. Kemistien apulainen poltti kerran pahoin kätensä fosforilla ja joutui potemaan vammaansa sairaalassa kaksi viikkoa.

Palo näyttelemiseen

1920-luvun lopulla Tauno Brännäs erään ystävänsä houkuttelemana löysi suuren in-

tohimonsa: teatterin. Kun päivätyö laboratoriossa päättyi, hän heitti valkoisen takin naulakkoon ja riensi iltanäyttelijäksi Sörnäisten Työväen Näyttämölle, josta vuonna 1930 tuli Helsingin Työväen Teatteri.

Sen lavalta salskea sankari löydettiin elokuvaan. Brännäs teki ensimmäisen filmiroolinsa vuonna 1931 ensi-iltansa saaneessa Jääkärien morsiamessa. Suoritus kohautti ja herätti koko alan huomion.

Lupaavalle 23-vuotiaalle harrastajalle tarjottiin ammattilaisen paikkaa maan tärkeimmällä näyttämöllä, Suomen kansallisteatterissa. Vaikka välikirja tehtiin vain vuodeksi kerrallaan, nuori mies päätti rohkeasti jättää hyvästit Kemialliselle koelaitokselle ja sen ”turvalliselle eläkeviralle”.

Brännäs aloitti uransa Kansallisteatterissa 15. elokuuta 1932. Saman tien tulokas luopui ruotsinkielisestä sukunimestään.

Hänestä tuli **Tauno Palo**. Loppu on suomalaisen teatterin ja elokuvan historiaa.

Kirjoittaja on historioitsija ja vapaa toimittaja.
pekka.heikura@pp.inet.fi